

विवाहः

विष्टरं उत्तरायं उत्तानहस्ताभ्यां गृहीत्वा
ॐ विष्टरो विष्टरो विष्टरः प्रतियह्यतामिवा-
धानो विष्टरमर्पयति । जामाता च ॐ विष्टरं
प्रतियह्यामि इति विष्टरं गृहीत्वा प्रजापति-
र्हिरनुष्टुप् हन्व ओषधी देवता विष्टरस्यावन-
दाने विनियोगः ।

“ॐ या ओषधीः सोमराज्ञीर्ब्रिहतीः श्रुतविच-
क्षणाः ।

ता मल्लमसिन्नासने अक्लिदाः श्रमे यच्छत ॥”
इत्यासने विष्टरसुतरायं दत्त्वा उपविशति ।
ततः सम्पदाता पुनस्तद्वशमेव विष्टरं गृहीत्वा
ॐ विष्टरो विष्टरो विष्टरः प्रतियह्यतामिति
तथैव पुनरर्पयति । जामाता च ॐ विष्टरं
प्रतियह्यामीति तथैव गृहीत्वा प्रजापतिर्हिर-
नुष्टुप् हन्व ओषधी देवता विष्टरस्य पादयो-
रवक्ष्णाहाने विनियोगः ।

“ॐ या ओषधीः सोमराज्ञीर्ब्रिहतीः

एष्टिवीमनु ।

ता मल्लमसिन्ना पादयोरक्लिदाः श्रमे यच्छत ॥”
इति पादयोरवक्ष्णाहाने विष्टरं स्थापयेत् ॥

ततः सम्पदाता पानीयपात्रं गृहीत्वा ॐ पाद्याः
पाद्याः पाद्याः प्रतियह्यन्तामिति पानीयपात्र-
मर्पयति । जामाता ॐ पादं प्रतियह्यामीति
गृहीत्वा प्रजापतिर्हिरविर्विराङ्गायत्री ऋन्द
आपो देवता पादप्रक्षालनार्थोदकवीक्षणे
विनियोगः । ॐ यतो देवीः प्रतियह्यन्ताप-
स्ततो मा अहिरागच्छतु । अनेनोदकं वीक्षितं ।
ततो जामाता तस्मात् पात्रादुदकं गृहीत्वा
प्रजापतिर्हिरविर्विराङ्गायत्री ऋन्दः श्रीर्देवता
सर्वपादप्रक्षालने विनियोगः ॐ सर्वं पादमवने-
निजे अस्मिन्निदि श्रियं दधे । अनेन वामपादे
उदकाञ्जलिं दद्यात् । ततोऽपरमञ्जलिं गृहीत्वा
प्रजापतिर्हिरविर्विराङ्गायत्री ऋन्दः श्रीर्देवता
दक्षिणपादप्रक्षालने विनियोगः । ॐ दक्षिणं
पादमवनेनिजे अस्मिन्निदि श्रियमावेशयामि ।
अनेन दक्षिणपादे उदकाञ्जलिं दद्यात् । ततः
पुनरुदकाञ्जलिं गृहीत्वा प्रजापतिर्हिरविर्विराङ्-
गायत्री ऋन्दः श्रीर्देवता उभयपादप्रक्षालने
विनियोगः । ॐ पूर्वमन्थमपरमन्थमुभौ पादाव-
वनेनिजे राक्ष्साणां अभयस्यावबहेत् । अनेन
पादद्वये उदकाञ्जलिं दद्यात् । ततः सम्पदाता
वाचतद्वत्पात्रपात्रान् शृङ्गादिपात्रे निधाय ।

ॐ अर्थमर्थमर्थं प्रतियह्यताम् । इत्यभि-
धायार्थमर्पयति । जामाता च ॐ अर्थं प्रति-
यह्यामीति गृहीत्वा प्रजापतिर्हिरार्थं देवता
अर्थप्रतियह्यणे विनियोगः । ॐ अन्नस्य राट्-
रसि राट्किं भूयाचम् । अनेनार्थं शिरसि
दद्यात् । ततः सम्पदाता उदकपात्रं गृहीत्वा ।
ॐ आपचमनीयमाचमनीयमाचमनीयं प्रति-
यह्यतां इदमुदकपात्रमर्पयति । जामाता च
ॐ आपचमनीयं प्रतियह्यामीति गृहीत्वा प्रजा-
पतिर्हिराचमनीयं देवता आपचमनीयाचमने

विवाहः

विनियोगः । ॐ यशोऽसि यशो मयि धेहि ।
अनेनोत्तराभिमुखीभूयाचामेत् । ततः सम्प-
दाता दृढदक्षिणभुजं कांक्षपात्रं कांक्षपात्रा-
न्तरेणापिधाय गृहीत्वा ॐ मधुपर्कं मधुपर्कं
मधुपर्कः प्रति यह्यतामिति मधुपर्कं समर्पयति ।
जामाता च ॐ मधुपर्कं प्रतियह्यामीति गृहीत्वा
प्रजापतिर्हिरमधुपर्कं देवता अहंणीयमधु-
पर्कग्रहणे विनियोगः । ॐ यशसो यशोऽसि ।
अनेन मधुपर्कं गृहीत्वा भूमौ निधाय प्रजा-
पतिर्हिरमधुपर्कं देवता अहंणीयमधुपर्क-
प्राशने विनियोगः । ॐ यशसो भस्वोऽसि
महसो भस्वोऽसि श्रीर्भस्वोऽसि श्रियं मयि धेहि ।
अनेन मन्त्रेण वारचयं भक्षयित्वा सक्तं तूर्ण्यं
भक्षयेत् । ततो जामाता आपान्तो मङ्गलौ-
घधिलिप्तेन दक्षिणहस्तेन तादृशमेव कन्याया
दक्षिणहस्तं खहस्तोपरि निदध्यात् । ततः
सौभाग्यपतिपुत्रवती नारी मङ्गलपूर्वकं कुशेन
हस्तद्वयं वधाति । ततः सम्पदाता तिलकुश-
सहितसुदकपात्रं गृहीत्वा वामहस्तेनार्चितां
कन्यां दत्त्वा ओमद्यासुके मासि असुकराश्रित्य
भास्करे असुके पक्षे असुकतिथौ असुकगोचः
श्रीअसुकदेवशर्मे असुककामः असुकगोत्रस्या-
सुकप्रवरस्य असुकदेवशर्मेणः प्रपौत्राय असुक-
गोत्रस्य असुकप्रवरस्य असुकदेवशर्मेणः
पौत्राय असुकगोत्रस्यासुकप्रवरस्यासुकदेव-
शर्मेणः पुत्राय असुकगोत्राय असुकप्रवराय
श्रीअसुकदेवशर्मेणे ब्राह्मणाय वराय अर्चि-
ताय असुकगोत्रस्यासुकप्रवरस्यासुकदेवशर्मेणः
प्रपौत्रौ असुकगोत्रस्यासुकप्रवरस्यासुकदेव-
शर्मेणः पौत्रौ असुकगोत्रस्य असुकप्रवरस्य
असुकदेवशर्मेणः पुत्रौ असुकगोत्रां असुक-
प्रवरां श्रीअसुकीदेवीं इति त्रिविधार्थं एतां
कन्यां सवस्त्राण्युक्तां प्रजापतिदेवताकां तुभ्य-
महं सम्पदे । इति हस्तद्वयोपरि सतिल-
जलकुशानर्पयति । जामाता ॐ स्वस्तीत्यभि-
धाय कन्येयं प्रजापतिदेवताका इति वदेत् ।
गायत्री कामस्तुतिश्च पठेत् । ॐ क इदं कस्या
अदात् कामः कामायादात् कामो दाता कामः
प्रतियह्यता कामः ससुद्रमाविशत् कामेन त्वा
प्रतियह्यामि कामेतेत् ॥ ततः ॐ अद्यत्वादि
हस्तेतत्कन्यादानकर्मणः साङ्गताद्यं दक्षिणामेतत्
सुवर्णं असुकगोत्रायासुकदेवशर्मेणे ब्राह्मणाय
वराय तुभ्यमहं सम्पदे । ततो जामाता ॐ
स्वस्तीति वदेत् । ततः पतिपुत्रवती नारी
दाम्यत्वोर्वस्त्रेण यन्त्रिं वधाति । ततः कुशयन्त्रिं
सुक्ता वस्त्रेणाच्छाद्यान्योन्यावलोकनं कारयेत् ।
ततो भर्तुर्हस्तमात्रं वधूसुपवेशयेत् । ततो
नापितेन गौर्गौरित्युक्ते जामाता पठति । प्रजा-
पतिर्हिरमधुपर्कं हन्वो गौर्देवता पूर्वमवहगवी-
मोक्षणे विनियोगः । ॐ सुखं गां वदणपाशा-
द्विषन्तं मेऽभिधेहि त्वं जह्यसुख्य चोभयोरनुद्वज
गामस्तु ह्यनानि पिबतूदकम् । इति पठेत् । ततो

विष्टरं

नापितेन सुक्तायां गवि जामाता पठति । प्रजा-
पतिर्हिरनुष्टुप् हन्वो गौर्देवता गवानुमन्त्रये
विनियोगः । ॐ माता वदन्तां दुहिता वस्त्रां
खसादित्यानां अमृतस्य नाभिः प्रबोचं चिकि-
तुषे जनाय मा गा मना गा महिर्तां वधिष्ट ।
अनेन गां विसर्जयेत् । ततो मङ्गलं कुर्यात् ।
ततो भर्तुर्हस्तमात्रं वधूसुपवेशयेत् । इति
सम्पदानं समाप्तम् ॥ इति भवदेवभट्टः ॥

विवाहितः, पुं, लौ, (वि + वह + णिच् + क्तः ।)
कृतविवाहः । यथा,—

“शनेश्चरदिने चैव यदि रिक्ता तिथिर्भवेत् ।
तस्मिन् विवाहिता कन्या पतिसन्तानवर्हिता ॥”
अपि च ।

“विष्णुभाटो जिके चिके ज्येष्ठ्यायां ज्वलने यमे ।
रभिविवाहिता कन्या नित्यमेव सुदुःखिता ॥”
इति ज्योतिस्तत्त्वम् ॥

विवाहः, पुं, (वि + वह + णिच् + यत्) जामाता ।
इति केचित् । विवाहयोर्व्ये, चि । (यथा,
कथासरित्सागरे । ३३ । १६० ।

“पद्मावत्या ऋते राज्ञा न विवाह्यापरेति यत् ।
प्रोक्तं देवि प्रतिज्ञातं मया निर्वृत्तमप्यतत् ॥”

विविक्तं, चि, (वि + विच् + क्तः ।) पवित्रम् ।
विजनम् । इत्यमरः । (यथा, गीतायाम् । १३ । १० ।
“विविक्तदेशसेविलमरतिर्जनसंसदि ॥”

असम्पृक्तः । (यथा, माघे । ११ । १७ ।

“पुनरुचि विविक्तैर्मातरिश्वावचूयं
ज्वलयति मदनामिं मानतोनां रजोभिः ॥”
विवेकी । इति मेदिनी ।

विविक्ता, स्त्री, दुर्भगा । इति त्रिकाशेषः ॥
सुद्राक्लितपुस्तके विरिक्ता इति पाठः ॥

विविधं, चि, नानाप्रकारम् । इत्यमरः । (यथा,
कौतुकसर्वस्वः । २ ।

“कृतं विविधदृष्टं सततमेव प्रबूहतः ॥”

विवीतः, पुं, भूमिविशेषः । यथा,—

“सममेवां विव्रीतेऽपि खरोर्दं महिषीसमम् ।
विव्रीतः प्रचुरह्यकाशो रस्यमाणः परियहीतो
भूप्रदेशः तदुपघातेऽपीतरत्नेचसमं दहं एवां
महिष्यादीनां विद्यात् । इति मिताचरायां
खामिपालविवाहप्रकरणम् ॥

विवीतभर्ता, [ऋ] पुं, विव्रीतभूमाभी । इति
मिताचरा ॥

विष्टता, स्त्री, (वि + ष्ट + क्तः ।) स्त्रियां टाप् ।
दुर्भगा । इति भूरिप्रयोगः ।

विष्टं, चि, (वि + ष्ट + क्तः ।) विस्तृतम् । इति
मेदिनी । (यथा, शाकुन्तले १ अङ्के ।

“इमेरह्वावलीढः अमविष्टसुखार्धश्रिभिः
कीर्णवर्णा ॥”

वर्णोच्चारणे प्रयत्नविशेषः । यथा, चिदान्तकौ-
स्तुभम् । १ । १ । १६ । “सृष्टेयत्सृष्टविष्टतन्वृत-
मेदात् ॥” “विष्टतसुखानां खराणाञ्च । इत्यस्या-
वर्णस्यप्रयोगे संवृतम् । प्रक्रियादशायाम् विष्टत
मेव ॥”)